

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1897—99.

Biskop Jakob Lodbergs Iver for Kristendomsundervisning.

Ved Sognepræst **John Hansen.**

Ved Pietismen vakte der Iver for Kristendomsundervisningen, og — som det er omtalt i Ny kirkeh. Saml. VI S. 358—60 — var den i Overskriften nævnte Biskop virksom derfor. Som Vidnesbyrd derom kan anføres følgende: Ved Landemodet i Odense i Oktober 1718 »paamindede han Provsterne om, at de med det allerførste skulde samles med deres Herredsbrødre og med dem flittig i Gudsfrygt overlægge, hvad der til Katekisationens Opkomst kunde være beforderlig, hvad der fattedes og hvad der kunde erindres, thi saasom samme ikke allesteder er i ens Tilstand, saa vød enhver Guds Tjener bedst at forklare sin egen Menigheds Nød. Og det ville enhver Præpositus inden Advent — om muligt — tilsende Biskoppen«.

Og i April 1719 »leverede Biskoppen til enhver Provst in Synodo et Eksemplar af en Katekisations-Methode tilligemed et Circulair-Brev, hvorefter Katekisationen herefter kan og bør indrettes, hvilket enhver Provst i sit Herred med allersnarest ville de gejstlige meddele, saa enhver Præst og Degn udskriver sit Eksemplar, og den ene den anden sit meddeler, at det i flere Hænder desto snarere kan komme, saa og at Rectores scholæ ogsaa udskriver sig et Eksemplar deraf; thi communicerer nu Biskoppen

dette vigtige Katekisations Værk til Provsterne og enhver Præst i sin Menighed, saaledes som de for Guds strenge Aasyn og Domstol engang vil svare ham dertil, i Henseende til dem selv er bekjendt, hvad Grovhed i de fleste Menigheder findes«. Biskoppens Circulair-Brev lyder som følger¹⁾:

Velærværdige D^{ne} Præposite!

Jeg sender herved hannem og hans Medbrødre den lovede Catechisations Methode, som jeg selv ikke uden Frugt i mit Embede har prøvet, i hvilken den fornemste Henseende er, at ikke nogen af Skriftens og den Sl. Luthers Ord af Ungdommen forgieves skulle læses.

1. Den maa ikke ansees enten som nye eller som besværlig. a) Er den ikke nye, thi det er kun hvad enhver Lærer, som trofast har udlagt Catechismum, enten haver tænkt eller burde at tænke. b) Er den ikke heller besværlig, thi jeg vil ingenlunde, at de unge og eenfoldige skal lære den udenad, men de, som skal lære Ungdommen, endeel skal have den som en Memorial, endeel lære deraf, hvorledes Ungdommen undervises skal.

2. Præsterne overalt her i Stiftet beder og formaner jeg i Jesu Christo, at de selv tage dette Catechisations Embede paa sig, saa meget som muligt er, og ikke alleene lade det bero paa Degnene. Derfor

a) Udi Kirken efter Prædiken om Søndagen ville de undertiden catechisere, om de haver Kræfter dertil, og ellers i allemaader give Agt derpaa, nu ved deres egen Overværelse, nu med alvorlig Efterspørgsel, og for alting lade deres egne Børn møde ved Catechisationen, paa det den gemene Mand ikke skal ansee det som en Tvang eller Foragt. b) Ved den Catechisation, som skeer om Ugen i en af Byerne, dog den i Loven paalægges Degnene, saa er dog Præsten ikke udelukt, men hans Samvittighed selv

¹⁾ Afskrevet efter en i mit Eje værende skreven Bog, indeholdende
Fyens Stifts Acta synodalia fra 1686—1771. J. H.

siger ham, at som hans Nærværelse ikke alleene nytter Værket, men haver endog tit bedre ved at komme derhen end Degnen, saa bør han, naar han for anden Embeds Forretninger kan, overvære og dirigere slig gudelig Samling.

3. Angaaende Degne og Skolemesterne, da vilde de selv flittig læse og selv indprænte sig denne Methode, thi naar de selv vel forstaa den og flittig overhører og lærer Ungdommen den, er det umuligt andet, end at jo Ungdommen, saa vel som de gamle, fatter noget af den. Thi en Degn, som om Søndagen catechiserer, maa ikke tænke, at han haver opfyldt sit Embede dermed, at han haver selv oplæst Ordene, med mindre han ogsaa giver andre Forstand derpaa. Men dog skal han for alting se til, at Ungdommen kan tydelig oplæse Ordene af Catechismo og Sentenzerne, førend han giver dem Spørgsmaal.

4. Ungdommen haver derfor intet at lære udenad, uden den sædvanlige liden Catechismum med sine Sentenzer, item nogle faa Dicta biblica, som i Catechisations Methoden citeres, hvilke ikke alene ere bekjendte, men skal endog blive a parte trykte for Ungdommen¹). Hvorfore, naar Catechisationen skeer, fordres ikke af Ungdommen meere, end at holde Lutheri Catechismum i Haanden og give Agt paa det Stød, som forklares for dem, saa og at de kan samle det ene med det andet og slaa om i Bogen, enten i Sentenzerne eller andet Stød, som haver Sammenhæng med det, de læser. Andresteds Børn, som i Kirken sidder og hører derpaa, kan og have Catechismum ved Haanden og følge med, ligesom de unge adspørges. Derhos er det at agte, at Degnene og Skolemestrene forklarer det tilforn, som de spørger om; thi at spørge dem, som ikke forstaaer, hvad de spørges om, er forgieves; derfor kan disse Spørgsmaale ikke tiene nogen uden Docentes. Men dersom en Huusfader begiærer dem til at oplære sine

¹) Dette skete 1720, og Eksemplarer af Bogen kunde faas hos Biskoppen mod Betaling af 2 Skilling pr. Styk.

Børn, eller ogsaa en Discipel, at han kan eller vil lære andre, da kan de hannem meddeles til at læse dem.

5. Naar der catechiseres, bør de meest kyndige og ældste staa øverst, saadanne, som Spørgsmaal kan fatte og svare til. Neden for dem de smaa Børn, som vel kan oplæse Ordene, men endnu ikke fatte Spørgsmaalene. Dog bør disse smaa altid være hos, naar de andre, som ere mere kyndige, adspørges, paa det at, naar de høre de andre svare, de da kan høre til og læse noget forud. Disse smaa, imedens de lære Catechismi Ord udenad, bør dog deres Forældre imidlertid at indgive nogen Saligheds Forstand, idet de lærer dem smaa Bønner og Suk, Vers af Psalmer og andet sligt med Andagt at læse, hvortil baade Sogne-Præst og Degn maa formane og selv idelig se efter, at det skeer.

6. Catechisationen skal begynde med Bøn saavel i Kirken som i Byerne; Folkene falde paa Knæ, de gamle i Stolene, Ungdommen paa Gulvet, og den sluttet igien med Bøn og Sang.

7. Catechismi-Prædiken skal igjen optages overalt efter Loven, et Quarteer anvendes hver Søndag derpaa; dette kan ske efter denne Methode og med korte Spørgsmaal, dog maa det ikke af Papiret reciteres, at det skal ikke miste sin Kraft.

Hvor een Kirke er, skal hver Søndag Catechismus prædikes og Ungdommen informeres. Hvor to Kirker er, da prædikes Catechismus der, som der er først Prædiken, og Ungdommen informeres der, som der er sidst Prædiken. Naar saaledes Catechismus med korte Spørgsmaal af Prædike-Stolen igjennemgaaes, kan man tage desmere ad Gangen, og 2de Gange om Aaret gaa den igjennem. Ved denne Forklaring kan de gamle og, om de vil, holde deres Catechismus aaben.

8. I Kjøbstæderne formaner iligemaade alle Sogne-Præster og Medtjenere selv en Gang i Ugen at catechisere, og holde deres danske Skoleholdere til det samme at

observere, som om Degnen tilforn er meldet. Medtjenerne, eller hvem til Aftensang prædiker, forklarer efter Loven Catechismum og kan han da gjøre det som i forrige Artic. meldt er. Men hvor flere prædiker Aftensang i Rad, da overlægger de det saaledes med hverandre, at enhver begynder, hvor hans Formand sidste Søndag slap. Lader den, som Prædiken tilfalder, en anden prædike for sig, da skal han bestille det saaledes hos ham, at han ogsaa Catechismum i slig Orden og efter denne Methode forklarer.

Efter denne Methode beder jeg eder, ærværdige Brødre i Christo, at I her efter Catechisationen i eders Menighed ville indrette, til Nytte og Gavn for Sjælene og nogenlunde Uniformitè imellem hverandre. Enhver Præst undsee sig derfor ikke ved at læse denne Methode og overveie den, og holde sin Degn og Skolemester til at gjøre det samme. Er Degnen saa brøstholden, at han kan eller fatter det ikke, da faaer Sogne-Præsten enten selv at opfylde denne Mangel eller og stræbe med Menigheden at faa en dygtig Skoleholder dertil, og i slig Tilfælde lade Biskoppen i Tide vide, hvad der mangler. Og Eders Velærværdighed beder jeg i særdeleshed baade at gjøre denne Anstalt strax udi eders Herred, og siden at eftersee og haandhæve den, og hvad der fattes eller er imod betimelig at communicere mig. Forblivende med al Velsignelses Ønske

Eders

Odense den 5te April 1719.

beredvilligste

J. Lodberg.

Denne Omgangs-Skrivelse viser, at det var Biskoppen meget om at gjøre at faa Ungdommen vel undervist i Kristendom, og i hele sin Bispetid blev han ved at være ivrig for Sagen.

Ved Landemodet i April 1719 udstedte han følgende Monita:

1. Saasom det er at beklage, at endeel Præster ganske glemme Catechismi-Prædiken, som dog i Lovens 2 B.

4 Cap. 14 Art. saa klarlig er befalet, da, saasom det ingen Undersaat er tilladt frivilligen at forglemme sin Skyldighed imod Kongens Lov, anordnes hermed alvorlig, at alle Præster i Fyen, Langeland, Alsø og Ærø anvender uden nogen Forsømmelse den sidste 4de Deel af Prædike-Timen til Børne-Lærdom, baade paa Landsbyerne saa og i Kiøbstæderne til Aftensangs Prædiken, alt under 1 rdls Mulct til de Fattige i Sognet for hver Gang det forsømmes.

2. Præsterne ville formane enhver i Menigheden, som kan læse, at købe sig en Catechismum, og naar den paa Prædike-Stolen eller i Catechisationen efter Tienesten forklares, da at give Agt paa det i Bogen, som forklares. Desligeste ville de formane alle Huusfædre og Huusmødre i deres Sogn at holde Aftenbøn og Morgenbøn i deres Huuse, og flittig eftersee, om de gjør det.

3. Hvilke Degne, som frivillig forsømme Ungdommens Undervisning om Søndagen, skal for hver Gang han forsømmer det give 1 rdl. til Mulct.

4. Som ved den megen Ophold, som i Guds Tieneste om Sabbathen sker, idet formedelst Brude-Folk og Kirkegangs-Koner tit og ofte mange Psalmer siunges, inden de kommer, hvormed mange incommoderes, Guds Tjeneste lider Uorden, Catechisationerne forsømmes, Anledning til Drik og Krogang gives, da advares enhver Præst hermed i sin Menighed, at han ingen Ophold i Tjenesten for slige Aarsagers Skyld lader skee, ikke heller mere end de ordinaire Psalmer lader siunge, men i Fald Brude-Folk eller Kirkegangs-Koner ikke for Prædiken indstiller sig, da at vies og indlæses efter Prædiken. Hvis nogen Præst herimod modtvillig handler, finder Synodus det billigt, at han bør give til Sognets Fattige for hver Gang 2 rdl.

5. Som man fornemmer, at i alle Herreder Lovens Ord i 2—16—11 ikke i allemaader efter Bogstaven holdes, da paa det at ingen Uorden af sligt skal komme, og Synodi Acta af Præsterne maa efterleves, bliver det hermed som

en Lov sat, herefter at holdes, at Provsten, naar han hjemkommer, forsamler sine Præster i Herredet¹⁾ og meddeler dem hvis paa Præstemodet forhandlet er, og ikke Synodalia alleene til dennem omsender, som ikke er Avis. Stædet bliver som sædvanlig, og al Gilde afskaffes, og alting efter Loven holdes. Skulde nogle af Herredsbrødrene findes uvillige til at møde, da klages han af Præposito for Biskoppen, som sig Sagen antager. Degne og Skolebetjente bør og vide, hvad dem angaaer, som Præsterne bør at communicere dem, eller og svare selv til den Forsømmelse, derover foraarsages.

1721, 23 April, indskærpedes følgende: Catechisationen i Kirken skal med Bøn og Lovsang begyndes og sluttet, og for at naae Uniformitè dermed her i Stiftet, siunges først en Psalme, siden læses 2de Bønner, en almindelig og en særegen, over den Materie, som catechiseres over. Thi Degnene maa gaae frem stykkevis i Catechismo og ikke springe derudi, hvilket Visitator alleene tilkommer. Naar Catechisationen endes, sluttet den med Bøn og Sang. I den Henseende haver Biskoppen forfattet Bønnen, hvoraf et Exemplar til hver Degn i det ganske Stift Provsterne blev leveret.

1728 den 6te Oktober fremkom følgende Monitum:

Som enhver retsindig Præst stræber af al Iver at opfylde sin Pligt med Ungdommens Undervisning efter Lovens 2—6—1, i Særdeleshed at han haver nøye Agt med dem, som catechiserer, og selv, eftersom han har Tid og Kræfter til, underviser dem ved den sædvanlige Hørelse, saa kan der dog undertiden ved vidtløftige Menigheder komme Forfald, som hindrer eller opsætter det. Men hver trofast Guds Tjener opretter det dog igien, og naar hans Sind er alvorligt dertil, befrygtes ikke, at han jo en Søndag

¹⁾ 1720 mindedes om, at naar Convent efter Landemodet skeer, da bør Capellaner ej af nogen Foragt udelukkes derfra, som de ere Brødre, og mange af Synodalia og dem angaaer.

opfylder, hvad som en anden er forbigaaet, og hvad som een Helligdag ej kan skee, i Ugen bestemmer. Men som den ordinaire Inspection altid bliver, saa proponeres her i Dag af Biskoppen in Synodo noget mere, som i dette Værk ikke kan skee formeget, som er: At Præsterne ville nogle Gange om Aaret selv, efter den samme Maade som Bispen og Provsten, examinere deres Ungdom og af Prædike-Stolen lyse det til.

Forslaget er, at det 4re Gange om Aaret kunde skee. Og var det vel mest beleyligt om Søndagen eller Helligdagene, naar Ungdommen ikke kunde undskylde sig. Første Gang for eller i Fasten, anden Gang i Junii Maaned, efter Sæden er lagt, tredie Gang ved Michaeli, naar Høsten er endt, og fiende Gang ved Juul. Hvo, som haver flere Menigheder, kan vel ikke examinere mere end i een ad Gangen, og tager en anden Søndag til en anden. Enhver skionner lettelig, hvor færdig Ungdommen vil blive ved slige Examina, og jo mere Præsternes Nidkierhed er tempereret med Sagtmodighed og Kierlighed, jo ønskeligere gaaer Værket frem til Guds Ære og andres Underviisning.

Thi vilde Dni Præpositi med første holde Convent i deres Herreder, og dette Forslag i Guds Frygt at overveye. Og er det Bispens indstændige og velmeente Begjering, at Provsterne med samtlige Præster vilde svare ham derpaa med deres underskrevne Hænder, om de dette hans christelige Forslag ville antage og udføre. (NB Dette blev tilstaaet den 5te November af Sønder Herred).

I sin Levnetsbeskrivelse af Biskop Lodberg siger Bloch, at hans Catechismus-Forklaring i Begyndelsen fandt sin Modstand. Man stødte sig bl. a. over det Spørgsmaal: Hvad vil det sige, at Præsten siger: Far her ud, du urene Aand? Er da Diævelen i Barnet? Herpaa tyder følgende Monitum fra 1720: »Naar Børn hjemmedøbes af Præsterne selv, da, dersom de ere i største Livsfare og ligesom med

Aanden paa Læberne, bruges den liden Formular, som i Alterbogen findes p. 333: O, Herre Jesu annam etc. Men dersom Barnet vel er svagt, men dog ikke saa svagt, at det i det Øjeblik synes at ville dø, bør Præsten efter Barnets Tilstands Leylighed at oplæse flere Bønner af dem, som i vores sædvanlige Liturgi bruges ved Daaben, ja endog den hele Liturgi med Exorcismo og alt; thi Exorcismus kan vel udelukkes, som den ikke hører til Daabens essentielle, og Daaben endda være lige kraftig, og den bør udelukkes, naar der i Kirken læses over de hjemmedøbte Børn, i Henseende til at de ere alt indtagne i Naaden og oversat af Mørkhedens Magt; men over dem, som først døbes, bør den ikke af Præsten selv at udelukkes, som den i Christi Menighed saa længe haver været brugelig, og er, naar den forklares ret, af en særdeles kraftig Bemærkelse. Skulde nogen af Provsterne støde sig paa dens rette Mening, da, foruden hvad som af saa mange Guds Mænd i vores Theologie er skrevet, vilde de og læse Biskoppens Quæstioner derover i hans Catechisations Methode og samme i rette Mening optage«.
